

نقدی کوتاه بر کتاب «دراسة ونقد في مسائل بلاغية هامة»

تأليف دكتور محمد فاضلي*

محمدابراهيم خليفه شوشتری^۱، شهریار همتی^۲

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید بهشتی، تهران

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه رازی، کرمانشاه

نقاط قوت شکلی کتاب

حروف‌نگاری، صفحه‌آرایی و صحافی کتاب تقریباً مطلوب است و قواعد عمومی ویرایش و نگارش غالباً رعایت شده است.

نقاط قوت محتوایی کتاب

با توجه به اینکه مؤلف کتاب از صاحب‌نظران بلاغت قدیم عربی در ایران است، کتاب حاضر یکی از منابع مهم حوزه بلاغت عربی در دوره تحصیلات تکمیلی است. با توجه به اینکه کتاب برخی از مباحث مهم حوزه بلاغت را مطرح کرده، این امکان برای نویسندگان فراهم شده است که به صورت تفصیلی هرکدام از این مباحث را ارائه دهد. در ارجاع به منابع، غالباً امانت‌داری رعایت شده است.

*این نوشته جمع‌بندی نقد دو استاد محترم: «دکتر محمدابراهيم خليفه شوشتری، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید بهشتی» و «دکتر شهریار همتی، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه رازی» است که بنا به درخواست «گروه عربی شورای بررسی متون درسی پژوهشگاه علوم انسانی» نوشته شده تا کتاب *الدراسة* را به عنوان یک متن آموزشی و براساس الگوی ویژه این شورا نقد و بررسی کند.

نقاط ضعف شکلی کتاب

در شماره ۶ همان حاشیه (هو إما ثعلب او المبرد وکانا معاصرین) که صحیح آن (متعاصرین) است. ص ۱۱۸ حرکت حرف لام کلمه «لیس» نباید کسره باشد و صحیحش ضمه است: «لِیس».

ص ۹۸: فعل «انجلی» که جیم آن کسره دارد، باید فتحه شود و یاء آن باید حذف شود «انجلی».

نام برخی از مؤلفین گاهی با الف و لام و گاهی بدون الف و لام ذکر شده است (حاشیه صفحات ۱۰۰ و ۱۰۱ «الدسوقی» ذکر شده و در حاشیه صفحات ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، «دسوقی» ذکر شده است. ص ۲۴۵: حرکت باء در «یح» فتحه نیست، بلکه ضمه است به علت مجهول بودن فعل.

نقاط ضعف محتوایی کتاب

کاربرد اصطلاحات تخصصی

تعبیر «الصورة» به جای «علم بیان» به نظر تعریف دقیقی نیست؛ زیرا صورت هم در علم معانی هم در بدیع می تواند باشد.

تعبیر «الجملة» به جای «علم معانی» نیز ناقص است؛ زیرا همه موضوعات علوم بلاغی می تواند در جمله مصداق پیدا کند و می توان جمله را در همه علوم بلاغی مورد بحث قرار داد.

اشکالات در نظرات تحلیلی

برخی از نظرات تحلیلی مؤلف قابل نقد است، مثل:

ص ۱۱۷ در پاورقی مؤلف نظر درویش الجندی را رد کرده، درحالی که نظر الجندی درست است؛ چون قصر صفت بر موصوف هیچ ربطی به قصر بین فعل و مفعول ندارد و تقریب یعنی (یقربونا) به عبادت قائم است نه عبادت به تقریب.

ص ۱۱۸ در رابطه با تفسیر معنای واژه صفت و موصوف که مؤلف صفت را به مسند تفسیر کرده و موصوف را به مسندالیه، که این نظر اشتباه است؛ زیرا در آیه کریمه «ولله ما فی السموات والأرض» اسم مجرور موصوف واقع شده است و مبتدا که مسندالیه است، صفت قرار گرفته است.

اشکالات روش ارائه مطالب

جمله «أنا أكرم الضيف أيها الرجل» که در حاشیه شماره ۱ ص ۱۰۵ ذکر شده، از کاربردهای ندا نیست، بلکه از کاربردهای موضوع اختصاص است؛ چون حرف ندا نباید ذکر شود و عامل نصب ایها فعل مقدر «اخص یا أعنی» است، نه فعل مقدر «أنادی» یا «أدعو». بنابراین علت ذکر این کاربرد در ضمن معانی بلاغی نداء توسط علمای بلاغت بایستی توضیح داده شود.

ص ۱۱۲ پاراگرافی که با «أعلم أن وقوع الإنشاء...» شروع می‌شود، نیاز به شرح و توضیح دارد و اینکه چه فرقی بین این دو عبارت وجود دارد: «أسلوب الكلام الإنشائي يقتضى غير الإنشاء...». با توجه به اینکه منظور از «غير الإنشاء» ظاهراً خبر است و «الإنشاء استعمل في معنى الخبر».

ص ۳۹ سطر ۹: یک جمله طولانی ذکر شده که بین فعل «تعدّ» و فاعل آن «لفظة» فاصله افتاده، به طوری که معنای آن را مبهم کرده است.

کلمه «إیحاء» در این پاراگراف هم باید تنوین مرفوعی داشته باشد.

شیوه ارجاع دهی

برخی از مطالب نقل شده از منابع دیگر بین دو پرانتز قرار داده نشده است: مثال: ص ۱۹۶ سطر ۱۶ که عبارتی از زمخشری نقل شده است، ولی بین دو پرانتز نیامده است. ص ۱۲۷ متنی از کتاب دلایل الاعجاز نقل شده است و در پرانتز قرار نگرفته است. البته مؤلف در این متن تغییری انجام داده است و به عبارت «الذي قطر الفارس أنا لا غیري»، عبارت «انا الذي قطر الفارس» را گذاشته است که علت این تغییر معلوم نیست.

به منابع احادیث شریف در حاشیه‌ها اشاره نشده است؛ مثل صفحات: ۲۰-۲۲-۳۶-۶۷-۶۸-

۷۰-۷۱-۱۱۲-۱۳۳-۲۰۹.

به اکثر دیوان‌های شعرا و منابع اشعار در حاشیه‌ها اشاره‌ای نشده‌است؛ برای نمونه صفحات:

۱۰۴-۱۰۵-۱۱۵-۱۱۸-۱۱۹-۱۲۰-۱۲۱-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۵-۱۲۷-۲۱۶-۲۱۸.

در حاشیه شماره ۵ ص ۷۱ معلوم نیست آیا صفحات ذکر شده در منبع متعلق به هر دو منبع

است یا به یکی «التلخیص مع المطول ۴۷-۴۸».

منابع در حاشیه‌ها گاهی با نام مؤلف و اغلب با نام منبع ذکر شده‌است «صص: ۸۳-۸۴-۸۵-

۱۰۰-۱۰۱-۱۰۴-۱۱۲-۱۱۳».

در منابع ص ۳۱۱ شماره (۴۴) و ص ۳۱۲ شماره ۶۲ اشکال وجود دارد و در صفحه ۳۱۰

(ابن بعد از (ابو) ذکر شده‌است، درحالی‌که واو بعد از نون می‌آید.

ص ۱۱۲ حاشیه شماره ۶ در ذکر منبع «شرح المفتاح للسعد» شماره صفحه ذکر نشده‌است و

این منبع در لیست منابع آخر کتاب دیده نمی‌شود.

در برخی از صفحات منبع ذکر نشده است؛ مثل «۷۳-۷۴» که منبع این متن ذکر نشده‌است

«فهی تفید التجدد و الحدوث/کما تنادی بالحدوث و التحول»

ص ۱۱۲ منبع متن زیر ذکر نشده است:

«اعلم أنّ وقوع الإنشاء... إما مجازاً او کنایة»

پیشنهادها

این کتاب از کتب ارزشمند در حوزه بلاغت عربی در ایران است و رفع اشکالات به‌ویژه در بخش

ارجاع‌دهی و بازنگری برخی از تحلیل‌ها می‌تواند بر ارزش کتاب بیفزاید.